

УДК 070 (477.84)»1918/1919»

УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ТЕРНОПІЛЛЯ ДОБИ НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1918–1919 РОКІВ

Тетяна РЕШЕТУХА

канд. н. із соц. комунік., викл.

Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюкавул. М. Кривоноса, 2,
46010, Тернопіль, Україна

e-mail: reshtetyana@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-4515-3425

© Решетуха Т., 2019

У статті досліджується українська періодика Тернопілля доби національно-визвольних змагань українського народу 1918–1919 років, окреслюються історичні передумови постання преси на Тернопіллі в означений період, з'ясовується, що час на Тернопіллі, як і в Україні загалом, характеризується збільшенням інтенсивності розвитку пресодрукування. Протягом лютого 1918 — грудня 1919 років на території краю, змінюючи один одного, виходило дванадцять періодичних видань, з них шість — офіційних («Голос Поділля», «Вістник Державного Секретаріату Військових Справ», «Український Голос» — усі три у Тернополі, «Бережанський Вістник», «Борщівський Голос», «Збаражське Слово»), три — військових («Стрілець» Тернопіль–Борщів, «Козацький Голос» Тернопіль, «Сміх і Горе Січового Стрільця» Кременець), три — суспільно-політичних («Українські Вісти» Тернопіль, «Наша Земля» і «Чортківський Вістник» — обидва у Чорткові). Усі згадані видання виходили менше року, здебільшого один-два, рідше три-п'ять місяців. Лише два військових часописи («Стрілець» і «Козацький Голос») виходили одинадцять і десять місяців відповідно. Обсяг зазначених часописів переважно становив 2–4 сторінки, поодинокі числа були більшого обсягу (до 6–8 сторінок).

Усі без винятку часописи, що виходили у краї в цей період, стояли на позиціях утвердження державності, незалежності України. На шпальтах видань найчастіше друкувалися офіційні матеріали, повідомлення з фронтів, публікації із земельного питання, національної самоідентифікації українців краю, стосунків з поляками та більшовиками тощо.

Часописи, що виходили в містах з уже усталеними традиціями українського пресодрукування (Тернопіль, Бережани), більш інформативні, серед їхніх публікацій переважають власні матеріали на актуальні суспільно-політичні теми, якіснішим є і художньо-поліграфічне оформлення.

Доведено, що преса доби національно-визвольних змагань українського народу 1918–1919 років стала важливим кроком у подальшому розвитку видавничої справи на Тернопіллі.

Ключові слова: історія видавничої справи, історія журналістики, преса Тернопілля, національно-визвольні змагання 1918–1919 років.

UKRAINIAN PERIODICALS OF TERNOPIL REGION IN THE PERIOD OF THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE OF UKRAINIANS IN 1918–1919

Tetiana Reshetukha

Phd in Social Communications, teacher
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maksym Kryvonis str., 46010, Ternopil, Ukraine
reshtetyana@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-4515-3425

The article explores Ukrainian periodicals of Ternopil region during the period of the national liberation struggle of Ukrainian people in 1918–1919, outlines historical background of the press rise in Ternopil region during this period, it figures out that the time in Ternopil region, as well as in Ukraine in general, is characterized by an increase in the printing press intensity.

During February 1918 – December 1919 in the territory of the region, alternately twelve periodicals were published, six of them – official («Golos Podilia», «Vistnyk Derzhavnogo Sekretariatu Viyskovykh Sprav», «Ukrayinskyi Golos» – all three were being printed in Ternopil, «Berezhanskyi Vistnyk», «Borshchivskyi Golos», «Zbarazhske Slovo»), three – military («Strilets» Ternopil – Borshchiv, «Kozatskyi Golos» Ternopil, «Smix i Gore Sichovogo Striltsia» Kremenez), three – socio-political («Ukrayynski Visty» Ternopil, «Nasha Zemlya» and «Chortkivskyi Vistnyk» – both were published in Chortkiv). All above mentioned publications were published less than a year, mostly one or two months, rarely from three to five months. Only two military journals («Strilets» and «Kozatskyi Golos») were published eleven and ten months respectively. The size of the indicated journals mostly was 2–4 pages, only a few numbers were larger (up to 6–8 pages).

All periodicals published in the region during this period, stood on the position of statehood establishment, independence of Ukraine. Official materials, fronts messages, publications on land issues, materials about Ukrainian national identity, relations with Poles and bolsheviks, etc were often published on the pages of the newspapers.

Newspapers, that were published in cities with traditions of Ukrainian press-printing (Ternopil, Berezhany), were more informative, among their publications prevailed own materials on actual socio-political themes and also their polygraphic design was more qualitative.

It is proved that the press of the period of the national liberation struggle of Ukrainians in 1918–1919 has become an important step in the further development of the publishing in Ternopil.

Key words: history of publishing, history of journalism, Ternopil region press, the national liberation struggle of 1918–1919.

Актуальність теми

Пізнати і зрозуміти особливості сучасного суспільного процесу неможливо без знання чинників, які формували його в минулому. Кожен народ у переломні моменти свого розвитку звертається до власного історичного досвіду. Тож дослідження історії національної видавничої справи періоду постання української незалежної держави століття тому — важлива складова студіювання суспільних надбань загалом, яке слугує самопізнанню народу, формуванню його національної ідентичності. Воно вкрай потрібне для утвердження правдивої історії загалом та національного пресовидання зокрема, що складається з локальних історій постання українських друків у кожному регіоні Української держави. У цьому контексті дослідження періодики Тернопілля доби національно-визвольних змагань 1918–1919 років є цілком вмотивованим і необхідним.

Стан розробки проблеми

Українська періодика доби національно-визвольних змагань українського народу 1918–1919 років неодноразово ставала об'єктом наукового зацікавлення дослідників, на особливу увагу заслуговують наукові дослідження журналістикознавців (М. Галушко, С. Горевалова, В. Гутковського, О. Дроздовської, І. Крупського, С. Костя), однак існує потреба у комплексному дослідженні національної періодики зазначеного періоду з огляду на територіальну приналежність друкованих органів.

Завданнями статті є увиразнити історичні передумови постання преси на Тернопіллі в означений період, з'ясувати особливості поліграфічного втілення часописів та проблематику вміщених у них публікацій, розкрити внесок окремих громадських та культурних діячів у становлення пресовидання у краї в період національно-визвольних змагань українського народу 1918–1919 років.

Виклад основного матеріалу

Після розпаду Австро-Угорщини 19 жовтня 1918 року у Львові Українська Національна Рада проголосила незалежну Українську державу на українських етнічних землях, що входили до складу імперії. Вона остаточно утвердилася після Листопадового зриву, коли, за спогадами учасника тих подій, «заснувши вночі 31 жовтня 1918 р. під австрійською державною владою, виконуваною поляками, населене Львова прокинулося 1 листопада 1918 під владою Української Національної Ради. Як символ сеї влади маяв на вежі ратуші український синьо-жовтий прапор» (Кость, 2008, с. 206). Новостворена держава дістала назву Західноукраїнська Народна Республіка.

Всенародне піднесення зумовило інтенсивний розвиток української преси. «Якщо у Галичині до листопада 1918 р. більшість видань виходила у Львові, то у подальшому зароджується українська пре-

са у найвіддаленіших куточках краю... Українські часописи починають видаватися майже у кожному містечку, нерідко навіть там, де раніше ніколи не було друкованого органу» (Гутковський, Крупський, &Олексин, 2001, с. 106).

У 1918–1919 рр. на Тернопіллі виходило 12 українських часописів, з них у Тернополі — шість, Кременці — один, Чорткові — два, Бережанах — один, Борщеві — один, Збаражі — один. У Борщові, Кременці і Збаражі — це були перші часописи українською мовою в цій місцевості (Галушко, 2008).

Уже за тиждень після «Листопадового зриву» у Тернополі видатний український поет та громадський діяч, активний діяч ЗУНР Петро Карманський, голова Тернопільського повітового комітету Національної Ради, власним коштом починає видавати тижневик «Голос Поділля» — урядовий вісник повітового українського комісаріату в Тернополі (Дроздовська, 1996). На сторінках невеликого за обсягом часопису (2–4 сторінки) вміщувалися звернення і розпорядження повітового комісаріату Української Національної Ради, тимчасові закони (зокрема про державну самостійність етнічних українських земель колишньої Австро-Угорської імперії), повідомлення про засідання Української Національної Ради («Частина уряду»), а також історичні та публіцистичні статті на актуальні теми.

У ніч з 21 на 22 листопада уряд і військо ЗУНР змушені були залишити захоплений поляками Львів. Після короткого перебування у Золочеві, 24 листопада 1918 року уряд Західноукраїнської Народної Республіки на чолі з Костем Левицьким прибуває до Тернополя, де перебуває більше місяця (Гуцал, 2000). В останньому числі «Голосу Поділля» від 24 листопада 1918 року було надруковано урядове звернення «Український народе!», у якому українців Галичини закликали «під зброю на оборону свого життя перед убійною рукою ворога. Чим більше вас стане проти ворога, тим швидше перемога, тим ближче буде мир!». Цього самого дня міська газета «Голос Поділля» почала виходити як офіційний друкований орган Ради Державних секретарів під назвою «Український Голос» (Гуцал, 2000, с. 39). Голова уряду К. Левицький звернувся з проханням до П. Карманського, видавця і редактора «Голосу Поділля», і той «без ніякої заплати перемінив свій часопис на щоденний орган Державного секретаріату «Український Голос» (Дроздовська, 1996, с. 414). Тож перше число нового щоденника вийшло під номером сім, а його редактором залишився професор української гімназії, голова Тернопільської повітової Національної ради П. Карманський. Це було єдине українське щоденне періодичне видання та єдиний урядовий орган Української Національної Ради того часу (Галушко, 2008; Дроздовська, 1996).

Брак паперу, кваліфікованих кадрів хоч і були перепоною в розвитку української періодики, та не змогли загальмувати її кількісне та якісне зростання. Зважаючи на значення друкованого слова, у грудні 1918 року у Тернополі було засновано бюро пропаганди — Українське інформаційне бюро, метою якого було «поширення ідей самостійної Української Держави словом і письмом» (Крупський, 1995, с. 172). Воно видавало листівки, а у березні 1919 року перебрало на себе видавництво часопису «Український Голос», оскільки П. Карманський виїхав з дипломатичною місією спершу до Риму, а потім до Швейцарії, і передав видавництво та редагування свого часопису «п. п. І. Г-ому [Іванові Галущинському] і М. М-ому [професорові Миколі Малицькому] без винагороди» (Дроздовська, 1996, с. 414).

Як і його попередник, «Український Голос» виходить на 2–4 сторінках і містить «Урядову часть» і «Неурядову часть». У першій вміщуються офіційні повідомлення, розпорядження і «оповістки» Начальної команди Українського війська, Державного секретаріату ЗУНР, повітової Української Народної Ради в Тернополі тощо. На шпальтах «Неурядової часті» подавали різноманітні публікації на актуальні суспільно-політичні та економічні теми, друкували поетичні та прозові твори, зокрема з життя Січових стрільців.

Відомий пресознавець І. Кривецький, характеризуючи періодичку Західної України цього періоду, зазначав, що значна її частина — це ефемериди, які «після коротшого чи довшого існування кінчать своє життя: та на місце її появляються нові...» (Кривецький, 1919, с. 2). Тож і «Український Голос» припиняє виходити у світ, проіснувавши трохи більше п'яти місяців, про що повідомляє в останньому, 87-му, числі у редакційній статті: «З нинішнім днем «Український Голос» перестав виходити. Натомість виходитимуть в Тернополі «Українські Вісти». Весь склад редакції «Українського Голосу» перейшов до «Українських Вістей».

До редакційного комітету новоствореного часопису ввійшли знані в Галичині громадські діячі: проф. М. Малицький, І. Галущинський, С. Сидоряк, І. Брикович, Ф. Булат. «Щоденний політичний, економічний і літературний часопис» продовжував традиції свого попередника і стояв на засадах демократичної державності, повної самостійності і цілковитої незалежності Української Держави. Як і попередні видання, «Українські Вісти» містили «Офіційний Відділ», де друкували звернення і обіжники Державного секретаріату військових справ, постанови Української Національної Ради для Західної області Української Народної Республіки, розпорядження Державного секретаріату та повітової влади тощо. На шпальтах часопису періодично вміщували статті на суспільно-політичну тематику та новини з різних куточків України. У рубриці «З газет і журналів» подавали

відгуки на події в Україні у зарубіжній пресі, культурне життя краю висвітлювалося у рубриці «Театр і мистецтво». На шпальтах часопису друкували громадсько-політичну поезію М. Вороного, П. Карманського та інших.

На відміну від своїх попередників, які друкували у «Друкарні Подільській» Йосипа Степка в Тернополі, «Українські Вісти» мали власну друкарню, яку Ф. Булат привіз із Кам'янця-Подільського (Бойцун, 2003). Випуск газети перериває наступ польських військ, та після Чортківського наступу П. Карманський знову повертається в Тернопіль і відновлює випуск часопису. З 19 червня по 3 липня (коли вийшло друком останнє 36 число часопису) виходить ще 12 чисел (Бойцун, 2003). Відступ Української Галицької Армії за Збруч призупинив вихід видання.

Усі зазначені часописи протягом недовгого існування не змінювали місця свого виходу в світ: вони були започатковані в Тернополі, тут була їх редакція, тут їх друкували і звідси вони поширювалися Західноукраїнською Народною Республікою. Їх значення полягає передусім у тому, що вони були офіційним друківаним органом українських державних інституцій. Сам факт існування українськомовної газети як офіційного органу урядової установи незалежної Української держави легітимізував цей уряд, сприяв поширенню його ідей серед населення, слугував засобом політичної пропаганди.

Серед періодичних видань того періоду, що виходили друком у краї, можна виділити низку часописів, що були започатковані у Тернополі, та зі зміною місця перебування уряду ЗУНР, Державного Секретаріату Військових Справ чи українського війська постійно змінювали місце свого видання. Два з них («Вістник Державного Секретаріату Військових Справ» та «Стрілець») були засновані у Тернополі, де на той час перебував уряд ЗУНР, інші («Козацький Голос», «Стрілець», «Сміх і Горе Січового Стрільця») якийсь час виходили на території краю і змінювали місце дислокації разом з українським військом.

Для проведення урядової політики, насамперед у військовій сфері, було створено часопис «Вістник Державного Секретаріату Військових Справ», що виходив з 1 грудня 1918 року в Тернополі за редакцією четаря І. Боберського (Гуцал, 2000). Уже в першому числі «Вістника Державного Секретаріату Військових Справ» було окреслено мету створення часопису: подавати розпоряди, рішення, накази, вказівки Державного Секретаріату Військових Справ і його відділів, щоб військові влади Західноукраїнської Народної Республіки були повідомлені про визначену роботу і могли її докладно виконати, а український народ творити своє власне військо, для забезпечення політичної незалежності України. Вже у першому числі «Вістника...»

вміщено «Присягу українських військ» за підписом Президента державних секретарів К. Левицького і Державного секретаря військових справ полковника Дм. Вітовського. Сам текст «Присяги» був затверджений постановою Української Національної Ради 13 листопада 1918 року у Львові. У Тернополі вийшло друком перших чотири числа часопису, а решта вісім — у Станіславі (Вістник Державного, 1919).

На сторінках часопису, що виходив неперіодично обсягом 4–8–12 сторінок, публікувалися керівні документи Української Галицької Армії, які регламентували найрізноманітніші події життя учасників національно-визвольних змагань: організацію духівництва Українського війська, видання метрик про смерть і вінчання вояків (наказ «Уклад духівництва; проведення Великодньої сповіді (наказ «Великодня сповідь і загальне розгрішення укр. козаків»); організацію медичної допомоги («Тимчасове санітарне поучення для Окружних Команд»); матеріального забезпечення вояків (постанови «Денна пайка харчу», «Доповнення до платень Українського Війська», «Опис однострою» з таблицями розмірів); поховання полеглих (наказ «Могили українських героїв») тощо. На сторінках «Вістника...» друкували також поіменні списки за родами військ, відомості про склад інтендантської служби, духівництва, судівництва і канцелярії, що нині є цінним історичним джерелом для вивчення та реконструкції ходу визвольних змагань. На думку дослідників історії визвольних змагань 1918–1920 років, аналіз документів, виданих Державним Секретаріатом Військових Справ і опублікованих на сторінках його «Вістника...» свідчить, що «УГА було найбільш організованою і дисциплінованою військовою формацією серед тих, хто боровся за волю і незалежність України» (Кость, Тимчишин, & Федірко, 1998, с. 104).

За свідченням керівника Пресової Кватири Української Галицької Армії сотника О. Левицького, «серед тих 50 часописів, що появилися у 1918–1919 роках на галицькому і наддніпрянському ґрунті, найкраще і найбільш безпосередньо ілюстрували дух галицького вояка часописи, які видано стараннями фронтових чи, взагалі, військових команд» (Горевалов, 1998, с. 205). Беззаперечним флагманом армійської преси був орган Начальної команди Галицької армії — щоденник «Стрілець», що виходив з 1 січня 1919 року величезним на той час накладом — 16 тисяч примірників (Кривизюк, 2003). Потреба у такому виданні була дуже гострою, оскільки вояки УГА, відірвані від дому і змордовані кровопролитними боями, відчували постійну потребу у часописі, який би правдиво висвітлював ситуацію, інформував про події у краї, давав змогу перепочити у хвилини дозвілля. Саме тому в Тернополі, де на той час перебував уряд ЗУНР, з власної ініціативи та за підтримки Державного секретаря військових справ Дм. Вітовського колишній гімназійний професор, поет Василь Пачовський засну-

вав нову газету для галицького війська «Стрілець» (Шеремет, 2003). Головною метою новоствореного видання було ознайомлення найширшого кола читачів з військовими та політичними подіями в Україні та за її межами, виховання у вояків патріотизму, любові до рідної землі, гордості за славетне історичне минуле свого народу, збереження давніх українських традицій. З огляду на те, що УГА переважно складалася з молоді, а пропаганда «була і серед населення, і серед війська організована зовсім незадовільно» (Кость, 2002, с. 207), на часопис покладали складні й водночас важливі завдання.

Уже в першому числі «Стрільця» з'являється редакційна стаття «Робочий народ український», у якій лунає заклик до боротьби за свою землю: «Твоє майно зграбовано, Твої села попалено, Твоїх дітей закатовано — для чужої справи, для чужого багатства, для чужого панування! Аж нині велика година ударила Тобі у дзвін: тепер або ніколи! Ти пан, або пропав! Все добути, або дома не бути!» (Стрілець, 1919, с. 1). Оскільки «Стрілець» був часописом для українського війська, редакції газети довелося мандрувати разом з українською армією. Тож перше число вийшло в Тернополі, а наступні — у містах, через які проходила армія під час бойового маршу: з другого по дванадцяте — у Станіславі, з тринадцятого по тридцять третє — у Стрию, далі знову на теренах Тернопільщини: тридцять четверте число — у Заліщиках, з тридцять дев'ятого по сорок шосте — у Борщеві, а далі вже в Кам'янці-Подільському (Горевалов, 1997).

Найрізноманітніші за жанрами та автурою публікації «Стрільця» об'єднує провідний тематичний напрям — незалежність та самостійність єдиної Української держави. На шпальтах часопису редакція чітко окреслює кроки, необхідні для досягнення поставленої мети: зміцнення бойового духу та моральної сили вояків, поглиблення їх самосвідомості та відповідальності за долю держави та народу, підвищення боєздатності та дисципліни в армії.

«Стрілець» був не єдиним військовим часописом періоду національно-визвольних змагань на теренах краю. Ще одним друкованим органом УГА був «Козацький Голос», кілька чисел якого побачило світ у Тернополі, де в цей час дислокувалася Українська Галицька Армія. На жаль, у фондах бібліотек України не збереглися всі числа видання, що унеможливорює встановити точні хронологічні межі видання часопису в краї. Головним редактором видання був М. Старосольський, а згодом Пресове бюро І Галицького Корпусу. Як і більшість часописів доби національно-визвольних змагань, «Козацький Голос» був невеликий за обсягом — усього 2 сторінки, структура номера — проста і типова для того часу: передова стаття, стаття на іншу важливу тему, операційний звіт Штабу Головного Отамана, ситуаційний звіт, телеграми, дописи читачів, огляди цікавих публікацій з інших періодич-

них видань, у тому числі закордонних, поезія і проза патріотичного змісту, пізніше з'явився куточок гумору. (Козацький голос, 1919).

«Козацький Голос» виконував важливу роботу з піднесення патріотичного духу вояків УГА, що особливо стало на часі, коли армія перетнула Збруч і ворожа пропаганда всіма шляхами поширювала провокаційні чутки про ЗУНР, галицьких вояків (Кость, 2008). Окрім офіційних повідомлень про перебіг бойових операцій (типові назви «Ситуаційний звіт з фронту», «Оперативний звіт Штабу дієвої Армії» тощо), звернень командування, на шпальтах часопису друкували публікації про суспільно-політичне становище на етнічних українських землях. Останнє число вийшло у грудні 1919 року, тож проіснував часопис неповних десять місяців.

Крім друкованих органів, вояки УГА мали і низку рукописних видань, одне з яких — «Сміх і Горе Січового Стрільця» — побачило світ у Крем'янці у травні 1919 року. Його видавець — Кіш Корпусу Січових стрільців. На жаль, ані самого видання, ані докладніших відомостей про нього не збереглося (Галушко, 2008; Мартинюк, 1998).

Специфіку цієї групи періодичних видань, які вийшли друком на Тернопільщині, визначає те, що їх появу на світ спричинила не соціокультурна ситуація, а те, що Тернопільський край на той час став ареною визвольних змагань, які прагнули утвердити незалежну Україну. Функціональним призначенням цих видань було інформувати бійців Української Повстанської Армії про поточні політичні події, про вісті з фронтів, а також задовольняти культурно-психологічні потреби воїнів.

Як уже зазначалося, період національно-визвольної боротьби українського народу 1918–1919 років характеризується значним загальним збільшенням друкованих періодичних видань, насамперед, у провінції. Здебільшого це були органи повітових Державних комісаріатів («Бережанський Вістник», «Борщівський Голос», «Збаражське Слово») чи політичних організацій («Чортківський Вістник» — орган Української селянської партії в Чорткові).

Однією з перших на Тернопіллі з'явилася «селянська часопись» — «Наша Земля» — перше українське друковане періодичне видання у Чорткові, що почало виходити з 28 грудня 1918 року. Звертаючись до читачів, редакція окреслила програмові засади своєї діяльності: пробудження національної свідомості та утвердження незалежності етнічних українських земель. Ці теми отримали розвиток і в наступних числах видання. Як і більшість тогочасних періодичних видань, «Наша Земля» вела рубрику «Урядова часть» (згодом «Урядовий відділ»), у якій постійно інформувала читачів про діяльність уряду Української Народної Республіки, його Державних Секретаріатів, Земельної комісії тощо.

Оскільки цільовою читацькою аудиторією часопису були селяни, то завжди на часі на його сторінках було земельне питання. Йому присвячували окремі статті та передруки з інших видань у кожному числі видання, серед них «Земельне питання» («Земельне питання», 1919), «Основи земельної реформи» («Основи земельної реформи», 1919), «Хто дістане землю?» («Хто дістане землю?», 1919) тощо. Знайшли своє місце на сторінках часопису патріотична поезія, зокрема поема Івана Франка «Каменярі», та передруки актуальних матеріалів з інших періодичних джерел (Назарук, 1919).

Усього вийшло 10 чисел часопису, проіснував він до 6 квітня 1919 року, але вже 13 квітня 1919 року в Чорткові з'являється місячник «Чортківський Вістник» — орган Української селянської партії. Послідовно проводячи державницьку політику, особливу увагу часопис приділяє земельним питанням, місцю селянства у процесі державотворення: «Українська держава стоїть не на панах з міста, не на міській голоті, а на селянстві. Чого село хоче, те власть зробить... земля буде між селянами поділена, але не так як хочуть більшовики, але так, як хочуть селяни» (Чортківський Вістник, 1919, с. 1). Значне місце на шпальтах видання займали передруки з тогочасної періодики на актуальні суспільно-політичні теми, власне редакційні матеріали подавали у формі коротких повідомлень.

Чортківські часописи проіснували недовго («Наша Земля» — трохи більше трьох місяців (вийшло 10 чисел), «Чортківський Вістник» — лише місяць (останнє, друге число побачило світ 13 травня)), але своєю інформативністю, державницькою спрямованістю, актуальністю публікацій посіли гідне місце серед видань Тернопільщини періоду національно-визвольних змагань.

У січні 1919 року в Бережанах за редакцією знаного у краї громадського діяча М. Західного починає виходити політичний, просвітницький і господарський часопис «Бережанський Вістник» — орган повітової Національної Ради. Видання ставило за мету інформувати населення краю про накази і розпорядження повітової влади, об'єктивно розповідати події у краї, в Україні та світі. На сторінках часопису, крім «Урядового Відділу», де друкували виклади законів УНР («Земельний закон», «Закон про форму укр. влади, ухвалений Конгресом Трудового Народу України»), повідомлення Державних секретаріатів, Українського Генерального штабу Начальної Команди Галицької Армії тощо, існували інші постійні рубрики: «В світі», «У нас, на Україні», «В повіті», «В Бережанах», постійно друкувалися публіцистичні статті знаних у краї громадського-політичних діячів: Михайла Західного, Тимотея Старуха та інших — про суспільно-політичну ситуацію в Україні та за її межами, національно-визвольні змагання за здобуття незалежності української держави, проблеми української армії

тощо (Бережанський Вістник, 1919). Недовгий час існування часопису (протягом заледве більше двох місяців побачило світ сім чисел) не применшує його значення в історії видавничої справи краю, оскільки видання стало одним із чинників, що формували національну самосвідомість українців, сприяли їх політичному і культурному зростанню.

Ще одним містом краю, де національно-визвольні змагання 1918–1919 років стали поштовхом до створення української преси, був Борщів. Тут у 1919 році Державний Повітовий Комісаріат упродовж недовгого часу видавав урядовий часопис «Борщівський Голос». Традиційно для тогочасних часописів такого типу у виданні був «Урядовий відділ», де містилися розпорядження і звернення Державного Секретаріату та повітової управи. На жаль, єдине число «Борщівського Голосу», що зберігається у фондах ЛННБУ імені В. Стефаника, не дає змоги точніше скласти уявлення про це видання, але очевидним видається той факт, що воно за структурою та інформаційним наповненням було традиційним для часописів такого типу (Борщівський Голос, 1919).

На початку лютого 1919 року започатковано українськомовну пресу й у Збаражі. Тут почав виходити тижневик «Збаражське Слово». Як і аналогічні органи Державного Повітового Комісаріату, часопис ставив за мету доводити до населення урядові накази та розпорядження, а також інформувати про події в повіті, Україні та світі. Особливістю видання можна вважати те, що, крім традиційної «Урядової часті», де друкували відозви, розпорядження і обіжники Державного Повітового Комісаріату, Державних секретаріатів та інформаційні повідомлення Українського телеграфного агентства у Києві, воно мало велику за обсягом «Неурядову часть», яка вміщувала багато інформативних повідомлень і суспільно-політичного чи національно-патріотичного характеру, і господарського чи просвітницького змісту. У виданні було декілька постійних рубрик «Зі світа», «З тижня», «З повіта», «З фронту», «Вісти з часописів» (Збаражське Слово, 1919).

Упродовж неповних двох місяців свого існування (перше число вийшло у світ 4 лютого 1919 року, а останнє, восьме, 24 березня 1919 року) видання оперативно інформувало своїх читачів про найважливіші події у краї, сприяло піднесенню національної свідомості, стояло на засадах розбудови Української держави.

Висновки

Під час національно-визвольних змагань українського народу 1918–1919 років на Тернопіллі, як і в Україні загалом, розпочався найбільш інтенсивний період розвитку пресодрукування. Протягом лютого 1918 — грудня 1919 років на території краю, змінюючи один одного виходило дванадцять періодичних видань, з них шість — офі-

ційних («Голос Поділля», «Вістник Державного Секретаріату Військових Справ», «Український Голос» — усі три у Тернополі, «Бережанський Вістник», «Борщівський Голос», «Збаражське Слово»), три — військових («Стрілець» Тернопіль–Борщів, «Козацький Голос» Тернопіль, «Сміх і Горе Січового Стрільця» Кременець), три — суспільно-політичних («Українські Вісти» Тернопіль, «Наша Земля» і «Чортківський Вістник» — обидва у Чорткові). Усі згадані видання виходили менше року, здебільшого один-два місяці («Голос Поділля», «Борщівський Голос», «Збаражське Слово», «Чортківський Вістник»), рідше три-п'ять місяців («Вістник Державного Секретаріату Військових Справ», «Український Голос», «Бережанський Вістник»), лише два військових часописи («Стрілець» і «Козацький Голос») виходили одинадцять і десять місяців відповідно. Обсяг зазначених часописів переважно становив 2–4 сторінки, поодинокі числа були більшого обсягу — до 6–8 сторінок, лише три числа «Вісника Державного Секретаріату Військових Справ» (ч. 7, 8, 12) мали 12 сторінок.

Усі без винятку часописи, що виходили у краї в цей період, стояли на позиціях утвердження державності, незалежності України. На шпальтах видань найчастіше друкували офіційні урядові накази, розпорядження, обіжники; повідомлення з фронтів; статті із земельного питання, щодо національної самоідентифікації українців краю, стосунків з поляками та більшовиками тощо.

Часописи, що виходили в містах з уже усталеними традиціями українського пресодрукування (Тернопіль, Бережани), більш інформативні, серед їх публікацій переважають власні матеріали на актуальні суспільно-політичні теми, якіснішим є і художньо-поліграфічне оформлення.

Загалом, всю систему преси доби національно-визвольних змагань українського народу 1918–1919 років можна (за сучасними ознаками) назвати якісною пресою, яка стала помітним кроком у подальшому розвитку видавничої справи на Тернопіллі і до сьогодні залишається цінним історичним джерелом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережанський Вістник. (1919, 30 січня). Орган Повітової Національної Ради в Бережанах, 1.
2. Бойцун, Л. (2003). Тернопіль у плині літ. Тернопіль: Джура.
3. Борщівський Голос. (1919). Урядова часопись Державного Повітового Комісаріату в Борщеві, 1.
4. Браття селяни! (1918, 1 грудня). Чортківський Вістник, 1.
5. Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. (1919), 1, 1.

6. Галушко, М. (2008). Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944 рр.). Львів.
7. Горевалов, С. (1997). Військова журналістика України в національно-визвольних змаганнях за утворення самостійної держави. Львів.
8. Горевалов, С. (1998). Українське військо та його преса на завершальному етапі визвольних змагань (1919–1920 рр.). Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, 5, 199–208.
9. Гутковський, В., Крупський, І., & Олексин, О. (2001). Українська журналістика на західно-українських землях: державотворча функція, тематичні аспекти (1848–1919 рр.). Львів: Вільна Україна.
10. Гуцал, П. (2000). Рада Державних Секретарів Західно-Української Народної Республіки у Тернополі (листопад-грудень 1918 року). Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 9, 38–44.
11. Дроздовська, О. (1996). Петро Карманський — видавець, редактор, публіцист. Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, 3–4, 411–417.
12. Збаражське Слово. (1919). Орган Державного Комісаріяту, 1.
13. Земельне питання. (1919). Наша Земля, 4–5–7, 1.
14. Земельний закон. (1919). Бережанський Вістник, 1, 2.
15. Козацький голос. (1919, 16 березня). Військова часопись, 1.
16. Кость, С. (2002). Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. Львів.
17. Кость, С. (2008). Військова преса ЗУНР. У Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору (Т. 2, с. 206–211). Тернопіль-Львів: Піраміда.
18. Кость, С., Тимчишин, О., & Федірко, К. (1998). Нариси з історії української військової преси. Львів: Світ.
19. Кривецький, І. (1919). Українська преса Західної України. Республіка, 1, 2.
20. Кривизюк, Л. (2003). Українська військова журналістика в 1918–1919 рр. М. М. Романюк (Ред.) Українська періодика: історія і сучасність (с. 76–87). Львів.
21. Крупський, І. (1995). Національно-патріотична журналістика України. (Друга половина ХІХ — перша чверть ХХ ст.) Львів: Світ.
22. Мартинюк, М. (1998). Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939). Львів, 1998.
23. Назарук, О. (1919). Раб. Український Голос, 4.
24. Основи земельної реформи. (1919). Наша Земля, 8, 1.
25. Робочий народ український! (1919). Стрілець, 1, 1.
26. Стрілець. (1919). 1, 1.
27. Хто дістане землю? (1919). Наша Земля, 6, 1.
28. Чортківський Вістник. (1919). 1, 1.
29. Шеремет, О. (2003). Василь Пачовський — редактор часопису «Стрілець». М. М. Романюк (Ред.) Українська періодика: історія і сучасність (с. 866–868). Львів.
30. Як то в світі доля колесом вертиться! (1919). Чортківський Вістник, 1, 2.

REFERENCES

1. *Berezhanskyi Vistnyk* [Berezhany Newspaper]. (1919, January 30). Orhan Povitovoi Natsionalnoi Rady v Berezhnakh, 1. [In Ukrainian].
2. Boitsun, L. (2003). *Ternopil u plyni lit* [Ternopil through years]. Ternopil: Dzhura. [In Ukrainian].
3. *Borshchivskyi Holos* [Borshchiv Voice]. (1919). Uriadova chasopys Derzhavnoho Povitovoho Komisariiatu v Borshchevi, 1. [In Ukrainian].
4. Brattia seliany! [Brother peasants!]. (1918, December 1). *Chortkivskyi Vistnyk*, 1. [In Ukrainian].
5. *Chortkivskyi Vistnyk*. [Chortkiv Messenger]. (1919). 1, 1. [In Ukrainian].
6. Drozdovska, O. (1996). Petro Karmanskyi — vydavets, redaktor, publitsyst [Peter Karmansky — publisher, editor, publicist]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, 3–4, 411–417. [In Ukrainian].
7. Halushko, M. (2008). *Ukrainski chasopysy Ternopolia i Ternopilshchyny (1886–1944 rr.)* [Ukrainian magazines of Ternopil and Ternopil region (1886–1944 years)]. Lviv. [In Ukrainian].
8. Horievalov, S. (1997). *Viiskova zhurnalistyka Ukrainy v natsionalno-vyzvolnykh zmahanniakh za utvorennia samostiinoi derzhavy* [Military journalism of Ukraine in national liberation competitions for the formation of an independent state]. Lviv. [In Ukrainian].
9. Horievalov, S. (1998). *Ukrainske viisko ta yoho presa na zavershalnomu etapi vyzvolnykh zmahan (1919–1920 rr.)* [The Ukrainian Army and its press at the final stage of the liberation struggle (1919–1920 years)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, 5, 199–208. [In Ukrainian].
10. Hutkovskiy, V., Krupskiy, I., & Oleksyn, O. (2001). *Ukrainska zhurnalistyka na zakhidno-ukrainskykh zemliakh: derzhavotvorcha funktsiia, tematychni aspekty (1848–1919 rr.)* [Ukrainian journalism in the western Ukrainian lands: state-building function, thematic aspects (1848–1919 years)]. Lviv: Vilna Ukraina. [In Ukrainian].
11. Hutsal, P. (2000). Rada Derzhavnykh Sekretariv Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki u Ternopoli (lystopad–hruden 1918 roku) [Council of State Secretaries of the Western Ukrainian People's Republic in Ternopil (November–December 1918 year)]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*, 9, 38–44. [In Ukrainian].
12. Khto distane zemliu? [Who will get the land?]. (1919). *Nasha Zemlia*, 6, 1. [In Ukrainian].
13. Kost, S. (2002). *Narysy z istorii zakhidnoukrainskoi presy pershoi polovyny XX st.* [Essays on the history of the Western Ukrainian press of the first half of the XX century]. Lviv. [In Ukrainian].
14. Kost, S. (2008). *Viiskova presa ZUNR* [Military Press of ZUNR]. In *Tvorchi ta orhanizatsiini osoblyvosti funktsionuvannia suchasnoho mediinoho prostoru* [Creative and organizational features of the functioning of the modern media space] (Vol. 2, pp. 206–211). Ternopil-Lviv: Piramida. [In Ukrainian].
15. Kost, S., Tymchyshyn, O., & Fedirko, K. (1998). *Narysy z istorii ukrainskoi viiskovoi presy* [Essays on the history of the Ukrainian military press]. Lviv: Svit. [In Ukrainian].

16. *Kozatskyi holos* [Cossack voice]. (1919. March 16). *Viiskova chasopys*, 1. [In Ukrainian].
17. Krevetskyi, I. (1919). *Ukrainska presa Zakhidnoi Ukrainy* [Ukrainian Press of Western Ukraine]. *Respublika*, 1, 2. [In Ukrainian].
18. Krupskyi, I. (1995). *Natsionalno-patriotychna zhurnalistyka Ukrainy. (Druha polovyna XX — persha chvert XX st.)* [National-patriotic journalism of Ukraine. (Second half of the XIX — the first quarter of the XX Century)]. Lviv: Svit. [In Ukrainian].
19. Kryvyziuk, L. (2003). *Ukrainska viiskova zhurnalistyka v 1918–1919 rr.* [Ukrainian military journalism in 1918–1919]. In M. M. Romaniuk (Ed.) *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist* [Ukrainian Periodicals: History and Modernity] (pp. 76–87). Lviv. [In Ukrainian].
20. Martyniuk, M. (1998). *Ukrainski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy (1914–1939)* [Ukrainian periodicals of Western Ukraine, countries of Central and Western Europe (1914–1939)]. Lviv, 1998. [In Ukrainian].
21. Nazaruk, O. (1919). *Rab* [Slave]. *Ukrainskyi Holos*, 4. [In Ukrainian].
22. *Osnovy zemelnoi reform* [Fundamentals of land reform]. (1919). *Nasha Zemlia*, 8, 1. [In Ukrainian].
23. *Robochyi narode ukrainskyi!* [The working people are Ukrainian!]. (1919). *Strilets*, 1, 1. [In Ukrainian].
24. Sheremet, O. (2003). *Vasyl Pachovskyy — redaktor chasopysu “Strilets”* [Vasyl Pachovsky — editor of the magazine “Sagittarius”]. In M. M. Romaniuk (Ed.) *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist* [Ukrainian Periodicals: History and Modernity] (pp. 866–868). Lviv. [In Ukrainian].
25. *Strilets* [Sagittarius]. (1919). 1, 1. [In Ukrainian].
26. *Vistnyk Derzhavnoho Sekretariatu Viiskovykh Sprav* [Newswire of the State Secretariat of Military Affairs]. (1919). 1, 1. [In Ukrainian].
27. *Yak to v sviti dolia kolesom vertytsia!* [How in the world share the wheel rolling!]. (1919). *Chortkivskyy Vistnyk*, 1, 2. [In Ukrainian].
28. *Zbarazhske Slovo* [Zbarazhskoye Word]. (1919). *Orhan Derzhavnoho Komisaraiatu*, 1. [In Ukrainian].
29. *Zemelne pytannia* [Land issue]. (1919). *Nasha Zemlia*, 4, 5, 7, 1. [In Ukrainian].
30. *Zemelnyi zakon* [Land law]. (1919). *Berezhanskyi Vistnyk*, 1, 2. [In Ukrainian].